

Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту

Тетяна Ткаченко,
аспірант кафедри політичних наук
Київського національного
педагогічного університету
ім. М. Драгоманова

У статті актуалізується проблема недостатнього розуміння серед української громадськості і політикуму суті опозиції як політичного інституту, що детермінується широким діапазоном її визначень в політичній науці й практиці. Порушується питання щодо розмежування на теоретичному рівні понять „опозиція як політичний інститут” та „опозиція як форма суспільного протесту”.

Проблема формування політичної опозиції хоч і є однією з базових в процесі демократизації політичної системи України, проте в політичній практиці та суспільній свідомості українців ще не існує чіткого розуміння суспільно-політичних функцій, соціального ества, призначення опозиції, її ролі у формуванні ладу, побудованого на засадах поділу та збалансованості влади.

В сучасній політології діапазон визначень поняття „опозиція” досить широкий: від протистояння як характеристики суспільних відносин до опозиції як інституту політичної системи, характерного для громадянського суспільства і правової держави. Такий набір тлумачень хоч і розкриває кожну з сутнісних характеристик опозиції, проте породжує непорозуміння як у політичному середовищі, так і серед широкої громадськості: у поняття „опозиція” кожен вкладає власний зміст, прагнучи перебільшити або ж применшити її можливості.

За останнє десятиріччя в Україні створено певний науковий доробок з вивчення різних аспектів феномена опозиції. Методологічні аспекти проблеми її функціонування розглядалися у працях М. Михальченка, Ф. Рудича, В. Бабкіна, Ю. Бадзьо, В. Беха, Д. Видріна, В. Горбатенка, С. Рябова, О. Гриніва, В. Якушика, Г. Постригань, Ю. Розенфельда, А. Губерського, В. Євтуха, В. Журавського, А. Колодія, В. Крисаченка,

І. Кураса, З. Самчука, Г. Темка, В. Танчера, Л. Угриня, Ю. Шведа, В. Чепиноги та інших. Проте при вивченні сутності опозиції, її ролі та місця в демократичному суспільстві без суттєвої уваги залишається питання про інституційний вимір політичної опозиції та її відокремлення від опозиції як форми суспільного протесту.

Важливим для розуміння сутності політичної опозиції, її суспільного призначення й ролі в процесі демократизації суспільства є розмежування на теоретичному рівні понять „опозиція як політичний інститут” та „опозиція як форма суспільного протесту”, а також здійснення відповідного порівняльного аналізу цих двох підходів до розуміння опозиції. Досягнення поставленої мети можливе при вирішенні таких завдань:

- розкрити зв'язок опозиції як політичного інституту та опозиції як форми суспільного протесту в контексті їх можливого середовища функціонування;
- здійснити порівняльний аналіз опозиції як політичного інституту та опозиції як форми суспільного протесту з точки зору її функцій, мети діяльності, необхідності визначення політико-правового статусу;
- дати визначення політичної опозиції як інституту демократичної політичної системи в контексті його розмежування з поняттям опозиції як форми суспільного протесту.

Сучасна політична наука й практичний досвід розвинутих демократичних країн засвідчують, що публічність та конкурентність політичного середовища є одним із чинників формування ефективної політики. Важливим механізмом забезпечення альтернативності, багатоваріантності у прийнятті рішень органами влади є інститут політичної опозиції, існування якого визнається органічним явищем та необхідною характеристикою демократичної політичної системи. Проте виникнення та функціонування цього інституту можливе лише за умов забезпечення права громадян на протест, де опозиція виступає однією з його форм.

Зв'язок опозиції як політичного інституту та опозиції як форми суспільного протесту має взаємообумовлений характер: якщо суспільство визнає право кожного громадянина на протест, забезпечує це право свободою слова, політичних дій тощо, то тоді виникає можливість для створення й певного інституту демократичної політичної системи — опозиції. Г. Постригань у статті „Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях” опозицію як форму суспільного протесту називає опозиційністю і, відповідно до цього, зазначає, що вона пронизує всі сфери суспільного життя, тоді як опозиція як політичний інститут є специфічним проявом опозиційності в політичних відносинах [1].

Виходячи з цього, різними є й підходи до класифікації опозиції. Так, опозицію як форму суспільного протесту можна поділити за сферами

Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту

Тетяна Ткаченко

життя на політичну, економічну, соціальну, духовно-культурну тощо. Класифікація ж опозиції як політичного інституту здійснюється в межах політичної опозиції як однієї з форм суспільних відносин. Отже вона може мати такий вигляд:

- за ставленням до системи влади виокремлюють системну (яка поділяє основні цінності, принципи та цілі існуючої політичної системи, але заперечує методи здійснення політики) та позасистемну (яка не згодна не лише з діями владних структур, а й з самими підвалинами суспільно-політичного ладу в країні) [2];

- за характером вимог визначають радикальну опозицію (застосовує як парламентські, так і позапарламентські методи тиску та, як правило, відкидає будь-які компроміси з чинною владою), помірковану (застосовує переважно методи парламентського тиску, вдається до „політичного торгу” з принципових питань) та лояльну опозицію (готова підтримувати владу, може дійти згоди з нею і навіть піти на поступки) [2];

- за характером дій виокремлюють конструктивну опозицію (дії опозиції спрямовані на поліпшення якості політичного управління, стимулювання влади до реформ) та деструктивну (її дії спрямовані на створення перешкод у діяльності владних структур) [3];

- за місцем у спектрі політичних сил опозицію характеризують як ліву, праву, центристську тощо.

Незважаючи на те, що опозиція як форма суспільного протесту є детермінантою опозиції як політичного інституту, перша може виникати й існувати в недемократичних суспільствах, тоді як опозиція як політичний інститут може існувати лише в демократичній політичній системі. Так, за радянських часів прикладом опозиції можуть бути ОУН-УПА, дисидентський рух, внутрішньопартійні протистояння. Незважаючи на жорстке придушення будь-яких проявів опозиційності, час від часу лунали голоси спротиву існуючому режимові. Однак ця опозиція не могла вийти за межі протесту, а тим більше перерости в політичний інститут. Отже, опозиція як форма суспільного протесту може існувати в будь-якому суспільстві, а як політичний інститут — лише за умов демократії.

Якщо ж поставити ці дві форми опозиції в однакові умови демократичного суспільства, то й тут їх функції і мета діяльності збігатимуться лише частково (див. **таблицю**).

Що стосується мети діяльності, то опозиція як політичний інститут прагне прийти до влади в державі шляхом контролю, організованої критики чинної влади та пропонуванню альтернативних методів вирішення тих чи інших питань. В той час як мета опозиції як форми суспільного протесту переважно зводиться до опротестування певного рішення чи стану, і зазвичай прихід до влади не є для неї самоціллю.

Аналізуючи функції та завдання опозиції як політичного інституту і форми суспільного протесту, слід зазначити, що ці дві її форми мають і

політичні інститути і процеси

політичні інститути і процеси

різний часовий вимір: якщо завданням опозиції як політичного інституту є постійний контроль над владою, то опозиція як форма суспільного протесту має переважно тимчасовий характер — задовольнивши свої вимоги, вона згасає.

Таблиця

№ п/п	Опозиція як політичний інститут	Опозиція як форма суспільного протесту
1	Протидія, протиборство, опір певній політиці, протистояння певній політичній силі, інституту, рішенням.	
	Найчастіше протидія урядовому курсу правлячої сили.	Найчастіше протистояння певному політичному рішенням.
2	Формулювання, висловлення та узагальнення інтересів соціальних груп, що залишились поза увагою уряду.	
3	Організована, конструктивна критика владних інститутів.	Критика владних інститутів (найчастіше неорганізована, навіть деструктивна).
4	Внесення альтернативи офіційній політиці.	Найчастіше критика владних рішень здійснюється без внесення альтернативних пропозицій.
5	Здійснення контролю над діяльністю влади	
	Шляхом безпосереднього впливу на процес законодавства, через можливість набрати необхідну більшість проти уряду, безпосередній контроль міністерств, комітетів, відомств тощо.	Шляхом публічної критики певних порушень чи погроз нею скористатись.
6	Спрямування існуючого в суспільстві невдоволення владою в демократичні, цивілізовані, легітимні форми замість ірраціональних, руйнівних дій.	Носить часто характер спонтанних нецивілізованих виступів.

Крім того, опозиція в її різних аспектах потребує й різного правового забезпечення. Так, для опозиції як форми суспільного протесту достатнім є визнання на рівні конституції права кожного громадянина на протест, забезпечення цього права свободою слова, дій в межах закону тощо. Для становлення ж опозиції як політичного інституту окрім вище зазначених гарантій необхідним є прийняття відповідного закону про політичну опозицію, де б визначались її права, обов'язки, повноваження тощо.

Отже, порівняльний аналіз політичної опозиції як інституту демократичної політичної системи та опозиції як форми суспільного протесту дає можливість сформулювати визначення політичної опозиції як політичного інституту. **Політична опозиція — це легальна форма протистояння й протидії офіційному політичному курсові, що передбачає можливість і здатність здійснювати контроль, висловлювати позиції й впроваджувати альтернативні пропозиції.**

Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту

Тетяна Ткаченко

Таке визначення політичної опозиції, на нашу думку, по-перше, сприяє запобіганню її обмеженого й однобічного розуміння (лише як певного протистояння), а по-друге, дає можливість відокремити цей підхід від ширшого тлумачення опозиції як форми суспільного протесту.

Результати дослідження проблеми розуміння сутності політичної опозиції як інституту демократичної політичної системи та її співставлення з поняттям опозиції як форми суспільного протесту дозволяють зробити наступні **висновки**.

1. Політична опозиція, виступаючи ефективним засобом цивілізованого розв'язання суперечностей між інтересами різних соціальних груп та будучи невід'ємною складовою механізму стримувань і противаг у структурі владних відносин, може існувати лише за умов надання та гарантування кожному громадянину права на протест, де опозиція виступає однією з його форм. Тобто опозиція як політичний інститут може існувати лише в демократичному суспільстві, тоді як опозиція як форма суспільного протесту проявляється і за умов недемократичних режимів.

2. Різниця між поняттями „опозиція як політичний інститут” та „опозиція як форма суспільного протесту” розкривається й через підходи до їх класифікації. Так, наведена класифікація опозиції як форми суспільного протесту вказує на те, що вона пронизує всі сфери суспільного життя, тоді як опозиція як політичний інститут є специфічним проявом опозиційності в політичних відносинах.

3. Різна природа і суть опозиції як політичного інституту та форми суспільного протесту чітко простежується через їх суспільні функції, мету діяльності, тривалість існування та необхідність визначення і закріплення на законодавчому рівні їх політико-правового статусу, що підкреслює інституційний вимір першої.

4. Порівняльний аналіз понять „опозиція як політичний інститут” та „опозиція як форма суспільного протесту” дозволив сформулювати визначення політичної опозиції в її розумінні як політичного інституту, що відрізняється від тлумачення опозиції як протистояння — однієї з характеристик суспільних відносин, що сприяє більш адекватному розумінню сутності політичної опозиції, розкриває її соціальне ество і призначення.

Політична опозиція як інститут демократичної політичної системи особливого значення набуває в суспільствах перехідного типу, де немає традиції демократичного правління, відповідних форм реалізації політики на засадах здорової конкуренції і толерантності, де ще й досі відчувається вплив моністичного розуміння політичного буття. Тому особливо важливим як для політичної науки, так і для практики є її належне гносеологічне визнання, що запобігало б однобічному її розумінню, а відтак і спотворенню

на практиці її суспільного призначення. Опозиція має стати чинником демократизації політичної системи суспільства.

Література:

1. **Постригань Г. Ф.** Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково-практичної конференції / Відп. ред. І. М. Варзар. — К., 1996. — С. 172 - 177.

2. Опозиція в Україні. Аналітична доповідь // Центр Разумкова – 2002. / Гол. ред. Шангіна Л. — К., 2003. — С. 40.

3. **Розенфельд Ю. М., Осипова Н. П.** Опозиція в демократичному суспільстві // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. - К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти М-ва освіти України, 1996. – С. 178 - 181.